

НАУКОВІ ДИСКУСІЇ

УДК 330.101.5

А. С. ГАЛЬЧИНСЬКИЙ,
*професор, доктор економічних наук,
головний науковий співробітник
Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України
(Київ)*

КОНВЕРГЕНТНИЙ РИНОК — МЕТОДОЛОГІЯ ПЕРСПЕКТИВИ *

Проаналізовано становлення конвергентної форми ринку, яка розглядається як альтернатива конкурентному ринку. Ексклюзивними є спроби визначити концептуальні засади еволюції вартісних ідентифікацій, гетерогенізації системи грошових відносин, що кореспондує з представленою логікою еволюції ринку.

Ключові слова: конвергентний ринок, конвергенція, ноогенеза, нооекономіка, мережева економіка, мережевий ринок, інформаційна вартість, гетерогенність грошової системи.

A. S. HAL'CHYNS'KY,
*Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Principal Sci. Researcher,
Institute of World Economy and International Relations of the NASU
(Kyiv)*

CONVERGENT MARKET — THE METHODOLOGY OF A PERSPECTIVE

The formation of the convergent form of a market, which is considered as an alternative to the competitive market, is analyzed. Exclusive are the attempts to define the conceptual principles of the evolution of value identifications and the heterogenization of monetary relations, which corresponds to the presented logic of the evolution of a market.

Keywords: convergent market, convergence, noogenesis, nooeconomy, net economy, net market, informational value, heterogeneity of a monetary system.

У контексті наукової дискусії щодо виходу з глобальної кризи, який зумовлює необхідність фундаментального оновлення чинної парадигми економічних знань, насамперед її методологічних засад, одне з ключових місць посідає проблема теоретичного обґрунтування концептуальних принципів, які визначають логіку еволюції ринкових відносин. У науковій літературі дедалі більшого поширення набуває точка зору, за якої становлення постіндустріального суспільства звужує економічний простір ринку, його регуляторні можливості. У фундаментальному дослідженні О. Тоффлера “Третя хвиля” йдеться,

* Стаття публікується в порядку дискусії, започаткованої академіком НАН України В.М. Гейцем і членом-кореспондентом НАН України А.А. Гриценком статтею “Вихід з кризи (Роздуми над актуальним у зв’язку з прочитаним)” // Економіка України. — 2013. — № 6. — С. 4—19.

зокрема, про перспективи “транsrинкової” цивілізації [1, с. 463]. В. Іноземцев характеризує постіндустріалізм як “постекономічне”, а відтак – і постринкове, суспільство [2, с. 292]. Про досягнення “природної межі економіки” і, відповідно, ринку заявляє і Д. Белл [3, с. 245]. Ознакою прогресуючої девальвації ринку вважається криза 2008–2009 рр. Така точка зору виявилася домінуючою, зокрема, на Московському економічному форумі (березень, 2013 р.), на якому було зосереджено увагу на пошуку альтернативи “більш як тридцятирічному пануванню ринкового фундаменталізму з його демонстративним ігноруванням інтересів суспільства як такого” [4, с. 7].

На нашу думку, така позиція потребує принципових уточнень. У наведеному аналізі ми виходимо з того, що системні ускладнення сучасної економіки не девальвують, а, навпаки, актуалізують значущість ринку. Цю тенденцію підтверджує і криза 2008–2009 рр., яка, на наш погляд, є віддзеркаленням надмірного державного втручання в роботу ринкових механізмів, їх зазвичай політично мотивованого коригування. Не слід спрощувати, як це здебільшого має місце, концептуальну визначеність ринку, забувати, що саме він виступає в економіці як інститут соціальних комунікацій, осередок розуму, живий організм, що вирізняється високою адаптивністю, спроможністю не лише накопичувати інформацію, а й адекватно реагувати на її флуктуації, самовдосконалюватися. Соціальна матерія, яка формується на основі механізмів саморозвитку, зіткана з ринкових (поряд з іншими) зв’язків. Коли йдеться про відчутне послаблення в сучасних умовах регуляторно-когнітивної функції ринку, потрібно враховувати, з одного боку, системну неадекватність його нинішніх інституційно-правових індикаторів, а з іншого – смислову та семантичну невідповідність реаліям нової економіки інформаційних потоків, механізмів їх ідентифікації та виміру, чинних логічно-понятійних конструкцій.

Слід також ураховувати й те, що саморегуляторні можливості ринку, його інноваційні начала проявляються на відстані, віддаленій від рівноваги. Це загальна закономірність. Чим далі від рівноваги, тим ринок стає інноваційно дієспроможнішим, посилюються його зворотні зв’язки з неринковими, насамперед, соціальними, політичними, духовними та іншими чинниками розвитку економіки. На цій основі актуалізуються механізми самовдосконалення – ринок стає не лише складнішим, а й структурно диференційованішим, функціонально гнучкішим.

Відповідні процеси відбуваються і в наші дні: під впливом радикального коригування фундаментальних визначень економіки, зміни її функціональних орієнтирів ринок роздвоюється. На рівні традиційної економіки зберігають чинність механізми класичного конкурентного ринку. У свою чергу, трансакції нової соціоцентричної економіки демонструють свою функціональну неадекватність конкуренції. На це не слід заплішувати очі, з цим не можна не рахуватись. Альтернативою цьому є нова функціонально неортодоксальна модель ринкових відносин – **конвергентний ринок**. Конститууючи це поняття, ми наголошуємо на специфічності механізмів трансакцій нематеріальних цінностей, насамперед знань та інформації як основного виробничого ресур-

су постіндустріальної епохи, цінностей, які не підпорядковуються законам рідкості та граничної корисності, а отже, і конкуренції. Відповідну функцію перебирає на себе конвергенція, котра набуває чинності в першу чергу як атрибут відносин партнерів з “виробництва” інформації та знань, примноження інтелектуального багатства, як інструмент обміну “довіри на довіру”, механізм накопичення та реалізації соціального капіталу. У площині відповідних економічних відносин взаємодіючі суб’єкти ринку не поглинають один одного, не втрачають своєї оригінальності, а, взаємозбагачуючись, зберігають свою ідентичну унікальність, залишаються самими собою.

Важливо зрозуміти, що йдеться не лише про суто теоретичну конструкцію нової парадигми ринкових відносин. Аналіз показує, що відносини конвергенції (face-to-face) інтенсивно поширюються у реальній практиці. Вони пов’язані, насамперед, з основами мережевої інтернет-економіки, у межах якої інформація як первинний економічний ресурс є “достатньою для всіх” [3] і принцип “бути”, а не “мати” стає визначальним. Відносини конвергентного ринку утверджуються і на інших рівнях. Ідеться про внутрікорпоративні відносини горизонтальних (за своєю структурою) ТНК. Л. Євстигнєєва та Р. Євстигнєєв цілком слушно порушують питання про економічні відносини на засадах конвергенції між фінансовим капіталом і державою, корпорацією і малим бізнесом [5, с. 218]. У свою чергу, Ф. Фукуяма наголошує на конвергенції не лише соціальних і економічних, а й політичних чинників розвитку [6, с. 13].

Зрозуміло, що у цих констатаціях ідеться про процеси, які перебувають на етапі свого утвердження. У цьому сенсі ми говоримо про конвергентну форму ринку як про адекватним чином ще не сформовану і не ідентифіковану наукою реальність, реальність перспективи. Саме з цих позицій слід сприймати поданий аналіз, який ми оцінюємо лише як постановку однієї з ключових проблем методологічного оновлення чинної системи економічних знань, як привід для принципової дискусії, конструктивного діалогу.

Альтернативність відносин конвергенції

Зростаюча значущість конвергенції у системі економічних відносин, на нашу думку, пов’язується з домінантами загальноцивілізаційних трансформацій, які органічно кореспондують з процесами прогресуючої дематеріалізації економічного простору, його олюднення. Найбільш принципові перетворення в економіці, в тому числі й у системі ринкових відносин, здійснюються у цьому напрямі. Вони перебирають на себе системоутворювальну визначеність, стосуються кожної клітини економічних відносин, радикальним чином змінюють не лише функціональні механізми, а й сутнісні характеристики економічної реальності. Новий конвергентний генотип економічного розвитку пов’язаний зі становленням саме такої парадигми економіки, економіки, що розміщується, за словами К. Маркса, по той бік власне матеріального виробництва.

Привернемо увагу читача до ще однієї лінії цивілізаційних трансформацій, яка стосується кореляції конвергенції з принципом прогресуючої

самодостатності та свободи особистості і, відповідно, зростаючої складності суспільних, у тому числі й економічних, відносин. Логіка зазначеного ускладнення – це не аномалія, не заперечення траєкторії прогресивного розвитку. Складність – це основа ноогенезу, розширення мережі свідомого, формування ноостичної цивілізації і, відповідно, ноостичної економіки * – мережево-конвергентної інтернет-економіки розуму, “кібернетичної економіки з електронною нервовою системою” (М. Кастельс). У даному разі ми акцентуємо не лише на змістовому наповненні економіки постіндустріалізму, її трансформації у соціоцентристську систему, в якій розширене відтворення багатства особистості, її креативного потенціалу перетворюється у безпосередню самоціль економічного процесу, а й на зміщенні концептології її аналізу в площину метафізичної методології, світоглядних засад сучасного постмодернізму.

Слід також зазначити, що в нашому аналізі йдеться лише про ті загально-економічні аспекти конвергенції, які безпосередньо кореспондують із системою ринкових відносин, детермінують логіку еволюції ринку, процеси утвердження його конвергентної парадигми. Нас у першу чергу цікавить співвідношення процесів конкуренції й економічної конвергенції і, відповідно, понять “конкурентний ринок” і “конвергентний ринок”, правомірність конституювання останнього.

У представлений методологічній конструкції ми виходимо з принципу історизму конкуренції, яка є не лише “невидимою рукою ринку”, а й тією основою, на якій формуються інноваційний потенціал економіки, енергетика технологічного самооновлення. Це незаперечна істина. Водночас слід урахувати, що найбільш адекватним полем реалізації конкуренції є епоха індустріалізму, масове виробництво, економіка з домінантою матеріальних цінностей. Елементи конкуренції, безумовно, мали місце й у попередні періоди. Однак вести мову про її системність стосовно економіки середньовічної епохи навряд чи коректно. Конкуренція у її “універсальній визначеності” – це продукт індустріальної економіки, економічний механізм трансформації феодального суспільства в капіталістичне, іманентний, за визначенням К. Маркса, закон руху капіталу, економіки капіталу. Конкуренція ототожнюється з отриманням прибутку. Все, що є неприбутковим, не конкурентне. З цим ототожнюється й економіка. Законом розвитку такої економіки є закон селекції. Йдеться про економіку, що базується на логіці “соціального дарвінізму”, основним постулатом якого є заповідь “Нехай гинуть слабкіші, виживає лише сильний”.

Як альтернативу конкуренції ми розглядаємо відносини конвергенції, які у структурі постіндустріалізму перебирають на себе функцію не лише організаційного модуля, а й етичної домінанти **. Якщо ми розглядаємо постінду-

* Поняття “ноостична економіка” вперше було використано автором у [7]. Спробу системного обґрунтування відповідного визначення зроблено в [8].

** У виступі академіка В. Гейця на Московському економічному форумі цілком слушно порушувалася проблема зростаючої значущості морально-етичних начал нової економіки. У нашому аналізі мова йде про конвергенцію як пріоритетну основу реалізації відповідної позиції.

ріальне суспільство як суспільство, що долає принципи економічного детермінізму, а безпосередньо постіндустріальну економіку — як реальність, що розміщується за межами матеріального виробництва, то маємо визначитися і у питанні відповідної функціональної альтернативи. У протилежному випадку наш аналіз буде позбавлений будь-якого методологічного монізму. Звісно, можна вести мову про вдосконалення конкуренції, її модифікацію, механізми її пристосування до нових умов. Ми не заперечуємо і такої можливості. У передіду епоху це і відбувається. Однак, щоб осмислити загальну логіку економічних трансформацій, домінують гуманістичних начал у цьому процесі, нам потрібно, хоча б на гіпотетичному рівні, відчути більш віддалену перспективу. У контексті саме такого підходу порушується питання про конвергенцію як організаційну та морально функціональну основу постіндустріальної економіки, її етичне ядро.

На Заході “батьком” теорії конвергенції вважають Нобелівського лауреата з економіки 1969 р., видатного нідерландського вченого Я. Тінбергена. У його працях ішлося про можливість конвергенції двох систем — капіталізму й соціалізму, що вже само по собі є дуже важливим для теорії та практики сучасних глобально-цивілізаційних перетворень. Активними прихильниками цієї ідеї були В. Ростоу, Дж. Гелбрейт, А. Сахаров та інші відомі вчені ХХ ст. У нашому аналізі ми розглянемо відповідне поняття в дещо іншому контексті — безпосередньої взаємодії суб’єктів постіндустріальної нооекономіки, що утверджується. Ми виходимо з того, що, на відміну від конкуренції, конвергенція — це не підпорядкування слабшого сильнішому, а взаємодія на принципах паритету і довіри, це умова реалізації індивідуальності та самодостатності кожного суб’єкта відповідних відносин.

Конвергенція, як і конкуренція, є змаганням; проте воно здійснюється не за логікою “хто кого”. Вирішальною тут є взаємна заінтересованість не лише у збереженні, а й у посиленні значущості протилежного (в тому числі й невідомого) суб’єкта економічної взаємодії, його самореалізації як другого “Я”. Якщо конкуренція зорієнтована на успіх, то конвергенція — на взаємне зближення. Економічна система “виграш — програш” трансформується у взаємовідносини “виграш — виграш”.

Ми говоримо про систему економічних відносин, де визначальною є тенденція не уніфікації, не концентрації та централізації, до яких спонукає конкуренція, а навпаки — децентралізації економіки, її гетерогенізації. У цій системі координат структурна цілісність економічного простору формується, насамперед, на основі духовно-комунікативного синтезу, коли кожна особистість, зберігаючи свою унікальність, водночас утверджує себе реальним “центром перспективи” (П. Тейяр де Шарден). У цьому сенсі конвергентна модель економіки набуває ознак “синтезу центрів”, за якого суб’єкти економічного процесу, які зближуються та взаємодіють, не поглинаються один одним, не втрачають своєї оригінальності, а, самозбагачуючись, залишаються самими собою.

Аналізована проблема має ще один, можливо, чи не найбільш принциповий для економічної теорії, аспект. Ідеться про інноваційну функцію конвер-

генції, її енергетичний потенціал. Чи можна вважати цей потенціал достатнім для забезпечення оптимального динамізму сучасного економічного розвитку і зростання, чи не поступається він стимулювальним можливостям конкуренції, на підвалинах якої постали всі багатства сучасного світу?

Ми вже говорили про об'єктивну зумовленість висування на передній план не стільки суто матеріальних, скільки духовних чинників – інтелектуального потенціалу кожної особистості, соціальних та світоглядно гуманістичних підойм економічних трансформацій. Власне, таке переформатування траєкторії розвитку нині й відбувається. Переваги конвергенції полягають у тому, що вона дозволяє лишатися самим собою, чим і сприяє реалізації енергетичного потенціалу не лише сильніших, а й кожного. Енергетичний потенціал суспільства зростає, насамперед, на цій основі. Кожна людина – неповторна особистість, кожен має рівні (природні) права у цьому світі, кожному мають гарантуватися умови самореалізації. Конкуренція – це прерогатива сильних, конвергенція – надбання всіх.

Якщо конкуренція була і залишається дійовим інструментом стимулювання ефективності матеріальних підойм розвитку (праці, землі та капіталу), то в разі набуття домінантності нематеріальними чинниками (інформацією, знаннями та соціальним капіталом) цю функцію перебирає на себе конвергенція. Соціальний капітал, до шляхів зростання якого прикута нині увага теоретичної аналітики, формується на базі креативної сили взаємної довіри учасників економічного процесу, а довіра прямо й безпосередньо пов'язана з відносинами конвергенції. Вона – атрибут “невідчужуваних відносин” (А. Бузгалін). Довіра бере початок з реальної свободи кожного, з визнання не формальної, а справжньої суверенності та самодостатності господарюючих суб'єктів. У Нобелівського лауреата Ж.-П. Сартра є такий вислів: “Свобода іншого – це основа свободи мого буття” [9, с. 340]. На нашу думку, в цій формулі відображено суть конвергенції.

Інша дискусійна проблема стосується принципу економічного раціоналізму, на засадах якого розбудовується вся чинна конструкція теорії економічних відносин, у тому числі й теорія ринку. Теорія сучасних трансформацій ставить під сумнів адекватність новим реаліям і цього принципу. Гаслом постновітньої сучасності є принцип *ratio*, який, на думку французької дослідниці Ж. Рюс, втрачає системоутворювальну функцію, “сходить зі свого п'єдесталу” [10, с. 626]. Нобелівський лауреат Г. Саймон є автором добре знаної у науковому середовищі теорії “обмеженої раціональності”. У фундаментальному дослідженні українських вчених В. Базилевича і В. Ільїна “Метафізика економіки” йдеться про зростаючу значущість в економічному житті модусу ірраціонального [11, с. 552–592].

У поданому нами форматі економіки розставлено дещо інші акценти. Йдеться не про заперечення *ratio* загалом, а про логіку девальвації матеріально детермінованого *ratio*, *ratio* системно уніфікованої особи, неперсоніфікованого “Я”. На основі відносин конвергенції утверджується раціональність принципово іншого змісту, раціональність соціоекономіки, яка передбачає оновлену суб'єктність економічного процесу, специфіку його цільової визна-

ченості, параметрів корисності. Відомий німецький філософ Ю. Габермас запроваджує поняття “комунікативна раціональність” – раціональність “інтерактивних відносин”, “злагоди”, “горизонтальної субординованості економічних зв’язків” [12, с. 105, 147, 240]. Коли ми говоримо про основи конвергентної економіки, то цілком логічною, на нашу думку, є їх взаємозалежність із принципами “комунікативної раціональності”.

На основі відносин конвергенції формується якісно нова конструкція й економічної рівноваги. Йдеться про системно складну **нелінійну рівновагу дисипативного типу**, яка характеризується: *по-перше*, пріоритетністю горизонтальних (прямих і зворотних) зв’язків; *по-друге*, домінуванням принципу самоорганізації кожного окремого сегмента економічної системи, який розвивається на власній основі та підпорядковується автономним закономірностям; *по-третє*, утвердженням відносин, які не піддаються уніфікованій логіці економічної корисності, виходять за межі економічного детермінізму і є постматеріальними, індивідуалізованими. Урешті-решт, ми виходимо з того, що визначальним у відповідній моделі рівноваги є не стільки взаємозалежність відтворювальних факторів економіки, скільки формування балансу соціальних, духовних та економічних складових суспільного процесу, балансу між свободою і креативністю особистості, яка є завжди колективно асоційованою, сутнісно соціалізованою. Що стосується рівноваги суто економічних чинників (*c*, *v*, *m*), то вона реалізує себе як рівновага другого, похідного порядку. У підсумку – в системі економічного розвитку виокремлюється якісно нова триланкова взаємозалежність: **відносини конвергенції – довіра, що формується на її основі, – соціальний капітал**. Ця тріада стає визначальною інноваційною підмогою постматеріального розвитку, найбільш адекватною його цінностям енергетичною структурою, механізмом примноження інтелектуального багатства, подолання відчуження людини. Нова парадигма економічних трансформацій формується саме на цій основі.

Основи конвергентного ринку

У нашому аналізі не йдеться про інституційне, як це було за умов адміністративного соціалізму, заперечення конкурентного ринку. Ми ведемо мову про **логіку саморозвитку ринку** від елементарних до найбільш складних синергетично структурованих, гнучких за своїми адаптивними можливостями форм, де виділяються внутрі- та міжсистемні цикли ринкових трансформацій. У даному аналізі нас цікавлять сполучені з метацивілізаційними трансформаціями економіки **мегацикли ринку**. Базова позиція, якої, на нашу думку, слід дотримуватися, пов’язана з принципом **конструктивної** перебудови чинної (конкурентної) парадигми ринку, її **позитивного самозаперечення**. В умовах інформаційної надшвидкої віртуально символічної економіки, зростаючої дисипативності економічного поля та перманентного ускладнення економічної ситуації конкурентний ринок втрачає головне – здатність адекватно реалізувати свою інформаційно-регуляторну функцію.

Відповідну неадекватність державні регулятори компенсувати, як це було в кейнсіанській моделі індустріальної економіки, не спроможні. З ускладнен-

ням останньої девальвуються, насамперед, регуляторні можливості держави. Йдеться про загальну закономірність, яку економічна теорія зобов'язана враховувати. Нині ринкові відносини стали настільки індивідуалізованими, а відтак – складними, що будь-які намагання їх системного впорядкування інструментами державного адміністрування сприймаються серйозною аналітикою як такі, що лише поглиблюють суперечності. Висновок очевидний: ера державно-регуляторних адаптацій конкурентного ринку завершується. Настає період його метасистемних трансформацій. Саме такий період переживає нині глобально-мережева економіка.

Ця позиція досить широко представлена у дослідженнях М. Кастельса. “Немає сумнівів, – пише один з фундаторів теорії інформаційного суспільства, – що закони ринкової економіки продовжують працювати і у мережевій економіці, але вони **діють в особливий спосіб**, розуміння якого набуває вирішального значення для того, щоб жити, виживати в цьому сміливому світі нової економіки (виділено мною. – А. С. Г.)” [13, с. 64]. На питанні, що порушуються, акцентує увагу і Ф. Фукуяма: “Економічний обмін у межах мережі здійснюється на інших засадах, ніж економічні взаємовідносини на (традиційному. – А. С. Г.) ринку” [14, с. 274].

Поділяючи позицію М. Кастельса і Ф. Фукуями, ми враховуємо наявність декількох гіпотез стосовно змісту відповідних перетворень. Ідеться про конструкції “фрактального ринку” (Б. Мандельброт, Е. Петерс), “цифрового ринку”, “корпоративно-мережевого ринку”, “конвергентного ринку”, “синергетичного (олігопольного) ринку” (Л. Євстигнєєва, Р. Євстигнєєв) тощо *. Ми пропонуємо синтезуючу концепцію конвергентної форми ринку. Зазначені гіпотези логічно пов'язані: конвергентний ринок, у нашому розумінні, є водночас і мережевим, і фрактальним, і, безумовно, синергетичним. Його регуляторна функція реалізується через механізми інформаційних структур, мережевого розуму.

Аналізуючи поставлену проблему, ми, по суті, враховуємо системну роздвоєність сучасних глобально-економічних процесів, поєднання в їх структурі як індустріальних, так і постіндустріальних відносин. Ця двоїстість відображає специфіку поділу праці між глобальним “центром” та його “периферією”. Це саме можна сказати і стосовно функціональної роздвоєності ринку. В дійсності конкурентний ринок, що презентує індустріальний сегмент глобальної економіки, і конвергентний ринок як інституція постіндустріалізму – це не паралельні фрагменти світової економіки; це – й одне, й інше в їх органічному (функціональному) поєднанні. Конкурентний ринок, самозаперечуючись, залишається. Він заперечується лише як домінанта у своїй функції системоутворювальної структури економіки, її ієрархічного начала. Важливим є й інше: реалізуючи свої визначення, конвергентний ринок у процесі свого утвердження використовує функціональну атрибутику свого попередника. Ми говоримо про типову для економіки ситуацію, за якої нові утворення, не сформувавши адекватних своєму змістові інституціональних механізмів, вимушені

* Це питання предметно аналізується у [15].

ідентифікувати свої цінності на основі існуючих функціональних інструментів. У даному разі зовнішня форма і зміст відповідних утворень зазвичай суперечать одне одному. Функціональні колізії сучасного ринку визначаються і цією ситуацією.

У нашому аналізі ми виділяємо такі специфічні ознаки конвергентного ринку.

По-перше. Ідеться про принципово іншу суб’єктність ринкових відносин. Якщо функціональним суб’єктом конкурентного ринку є homo economicus – людина економічна з відповідними світоглядом, системою цінностей та інтересів, то конвергентного ринку – homo sociologicus з принципово іншим модулем інтересів і пріоритетних цінностей. Пріоритети homo sociologicus є на порядок складнішими: вони персоніфіковані, багатоформатні, включають у себе не лише суто економічні, а й неекономічні – соціальні та духовні (світоглядні та морально етичні) – мотивації з домінуванням принципу не “мати”, а “бути”. Відповідні домінанти кореспондують з подоланням, як на цьому акцентувалося раніше, обмеженостей економічного детермінізму. Звідси принципова відмінність конвергентного ринку: його функціональні структури формують економічні зв’язки у межах не лише традиційної економіки матеріального виробництва, а й інтелектуального поля виробництва, розширеного відтворення соціального, всієї системи життєдіяльності людини, багатства особистості, її креативного потенціалу. Ми говоримо про ідентифікацію ринку економіки в її широкому розумінні, економіки як форми господарювання – в її булгаковській інтерпретації як системного механізму “олюднення природи, її перетворення у живий організм” [16, с. 63].

По-друге. Як функціональна інституція комунікативної економіки конвергентний ринок не ототожнюється з відносинами виробництва, обміну та розподілу прибутку, доданої вартості. Він втрачає домінантність прибутку, яка реалізується на основі конкуренції. Мережевий ринок – це така форма організації комунікативних зв’язків, яка диктується нематеріальною виробничою парадигмою, базується на економічній стратегії створення більшого не через механізми розширеного відтворення – $c, v, m (c+v+m)$, а через максимізацію інформації та знань як основи інтелектуального багатства особистості і водночас суспільно-історичного прогресу в їхньому поєднанні.

Ринок і конкуренція зазвичай утверджуються на засадах рідкості, дефіцитності. Конвергентний ринок передбачає і в цих визначеннях протилежність. Ідеться про ситуацію, коли найбільшій корисності набуває не дефіцитність, а поширеність певних благ, зокрема інформації. Гранична корисність інформації і знань як основного виробничого ресурсу зростає із збільшенням кількості їх споживачів. Логіку конвергентного ринку ми пов’язуємо і з цим процесом – зростанням корисності через зменшення (а не зростання, як це має місце в конкурентній ринковій економіці) рідкості.

Слід обов’язково враховувати й те, що у відповідній системі ринкових відносин відсутня класична гра попиту і пропозиції. Ринок конвергентних зв’язків – це ринок “символічного обміну” знаків та символів, якими у дійсності є інформація та знання. Перспективи ринкових трансакцій по-

трібно оцінювати й з цієї позиції. Ми ведемо мову про “символічний обмін”, що підпорядковується законам комунікацій, принципам “виробництва” *beman relations*. Символічний обмін, зазначає відомий французький вчений Ж. Бодріяр, є обміном не через те, що у ньому щось реально (у формі товару) обмінюється; він набуває відповідних ознак як атрибут індивідуального використання (споживання) спільних цінностей, “символічних мінових вартостей”. Ідеться про обмін як “символічну акцію”, як прерогативу “символічної конкуренції” [17, с. 70–71].

По-третє. У системі конвергентного ринку змінюються і сутнісні визначення товару. Товар такого ринку – це продукт текстуального “виробництва”, економіки знаків, “символічного обміну”, і у цьому сенсі він несе на собі специфічні ознаки метатовару, товару, що, залишаючись товаром, перестає бути таким, втілює у собі інші, неklasичні, ознаки товару, перетворюється у його конвергентну форму. Ми говоримо не про щось абстрактне, а про товарну визначеність інформації та знань не лише як комунікативного ресурсу, а й як інвестиційного товару, як головної продукуючої сили нової економіки, як стратегічного ресурсу, на основі якого реалізується інноваційна перспектива. З цим не можна не рахуватися, адже такий товар: а) є невідчужуваним від свого носія; б) не піддається імітації; в) включає у себе інтерпретивну функцію, семантичні начала; г) не підпорядковується логіці еквівалентних відносин; д) потребує суспільно світоглядної легітимізації.

Конститууючою основою товару конвергентного ринку стає не гранична і навіть не трудова, а **інформаційна вартість**. Відповідне поняття було запроваджено у науковий обіг ще у 1970-х роках Д. Беллом. “Коли знання у своїй систематизованій формі, – наголошує вчений, – застосовуються як визначальний виробничий ресурс, то можна сказати, що саме вони (знання), а не праця є джерелом вартості” [18, с. 332]. Ж. Бодріяр називає таку форму вартості “знаковою вартістю”, “символічною вартістю комунікацій”, “амбівалентною вартістю”. Принциповою відмінністю інформаційної вартості є те, що вона не піддається системній уніфікації, завжди індивідуалізована, реалізується через механізми рефлексованої у свідомості людини **соціальної конструкції часу** *. Відповідна визначеність вартості товару є притаманною соціоцентристській економіці – економіці людини, економіці, яка працює в режимі on-line, реалізує свої цінності за межами ньютонівської (астрономічної) конструкції “абсолютного часу” і дедалі більшою мірою набуває ознак мегачасової екзистенціональної структури. Економічна теорія поки що навіть не доторкнулася до цієї проблеми.

По-четверте. Конвергентний ринок реалізує свої функції через мережеві структури соціального капіталу, інтегрується у механізми відповідних структур. Мова йде про дві базові структури, які доповнюють одна одну і у своїй системній цілісності формують функціональний фундамент конвер-

* У цьому слід послатися на загальнометодологічну позицію І. Пригожина, який, обґрунтовуючи специфіку соціальної конструкції часу, писав: “Час не є чимось готовим, тим, що постає у завершених формах перед гіпотетичним надлюдським розумом. Ні! Час – щось таке, що конститується у кожний даний момент” [19, с. 145].

гентної економіки. В основі цього фундаменту лежать якісно нові механізми саморегулювання. На відміну від економіки конкурентного ринку, в новій системі економічного вибору визначальну роль відіграють не сили об’єктивної детермінованості (“невидима рука ринку”), а суб’єктивні, свідомо комунікативні начала — озброєна комп’ютерною технологією сила людського розуму. В підсумку розширюється функціональна основа соціально-економічної рівноваги — система спонтанного порядку (“laissez-faire”) доповнюється соціальною мережею довіри, інструментами консолідації та морально-етичної відповідальності. Йдеться про внутрішньо структуровані механізми конвергентного ринку. Його ноостичний потенціал утверджується на відповідній основі.

Важливим є й інше. Функціонуючи на базі інструментальних механізмів соціального капіталу, конвергентний ринок знижує потребу в державному регулюванні економічних відносин. Конвергентний ринок — це інструмент оптимізації інститутів державного втручання в систему ринкових відносин. Ми говоримо про дію відомого в економічній теорії “принципу Р. Коуза”, який визначає обернено пропорційну залежність між рівнем довіри людей один до одного і затребуваністю суспільства в державному регулюванні та контролі: більше довіри — менше держави. Йдеться ще про одну фундаментальну особливість конвергентного ринку: функціонуючи на основі мережевих механізмів, він не збільшує, а, навпаки, зменшує потребу в державних регуляторах.

Ми також акцентуємо увагу на зменшенні трансакційних витрат конвергентного ринку. Важливим є й те, що його оціночні механізми розміщуються в площині не суто економічної, а соціально-економічної ефективності. Поняття “економічна ефективність” належить індустріальній епосі, яка відходить у минуле. Соціальний капітал і відповідний йому конвергентний ринок безпосередньо кореспондують із соціально-економічною ефективністю. Ексклюзивність конвергентного ринку, його якісно новий вищий ступінь соціального наповнення, системної соціалізації і водночас функціонального ускладнення визначаються саме цими чинниками.

Гроші конвергентного ринку

Гроші завжди були і залишаються невід’ємною складовою ринкового сегмента економіки і тому у своєму розвитку підпорядковуються загальній логіці його еволюційного процесу. Як реагує система грошових відносин на конвергентну модифікацію ринку — ось проблема, яка також поки що залишається не з’ясованою економічною теорією. Ми ж виходимо з того, що у віртуально інформаційній економіці символів та знаків, економіці, в якій відтворювальні пропорції формуються за принципами мережевих патернів, **не існує об’єктивної потреби у моносистемній визначеності грошей**. Гроші перестають слугувати синтезуючою мірою цінностей товарів, їх загальноновартісним еквівалентом. Інформація і знання як визначальні об’єкти конвергентного ринку виступають у формі одиничного товару (single commodity) і у цій якості не потребують уніфікованої вартісної оцінки. Така уніфікованість у принципі є неможливою.

Втрачаючи всезагальну визначеність, гроші індивідуалізуються, набувають гетерогенних ознак, перетворюються у функціональну форму інформаційної вартості, атрибут суто інструментального (процедурно-технічного) обслуговування системи трансакційних відносин [20]. У підсумку грошова одиниця перетворюється на індивідуалізовану уособленість, у якій вартісні визначення набувають своєї значущості (реалізують себе) лише в системі відносин *ad hoc* – у кожній окремо взятій операції обміну.

У даному разі функціональна тотожність вартості товару і вартості грошей, однопорядковість вимірюваного і міри виміру реалізуються лише у зазначеній площині – у площині індивідуалізовано комунікативних відносин, у системі обігу *single commodity*. Втрачаючи всезагальну вартісну основу, свою уніфіковану монічність, гроші набувають статусу **single monetary unite**, стають структурно гетерогенними. Гетерогенізація конвергентного ринку, гетерогенізація товару, гетерогенізація капіталу і, нарешті, гетерогенізація грошей – це ланцюги взаємозалежних визначень, які мають спільну основу – зростаючу самодостатність суб'єктів соціально-економічних відносин.

Ми, по суті, говоримо про мережеву визначеність системи грошових відносин, що формується, її відповідність синергетичній логіці трансформацій світової та національної економік. Мережева гетерогенність грошової системи – це функціональна різноплановість самодостатніх форм грошей, специфічність яких окреслюється не лише індивідуалізованим (автономним) інструментарієм, а й виокремленим полем свого застосування. Відповідні форми грошей можуть за своєю зовнішністю і не відрізнятися одна від одної, втілюватися в процесі своєї реалізації в ідентичні – пластикові (електронні) чи паперові носії. Мова йде про типову в системі грошових відносин ситуацію, за якої нові функціональні утворення, не сформувавши адекватної своєму змістові інституційно формалізованої атрибутики, вимушені реалізовувати свої цінності через використання існуючих (старих) монетарних форм.

Процес гетерогенізації системи грошових відносин, формування їх виокремлених самодостатніх форм відбувається як у вертикальній, так і в горизонтальній диференціації. У книзі відомого фахівця у галузі фінансів Б. Ліетара “Майбутнє грошей” (1999 р.) перспективи гетерогенізації грошової системи розглядаються в контексті поєднання світових, регіональних, національних грошей і одночасно місцевих, корпоративних та інших форм мобільних грошових сурогатів – “майже грошей” (*near money*). Ідентичної позиції дотримуються і російські вчені О. Красильников і О. Красильникова, які поряд з державною системою грошей виділяють місцеві, корпоративні, екстериторіальні та інші грошові системи [21]. Йдеться про процес індивідуальної самолегітимізації грошей, утвердження їх чинності через механізми ексклюзивної емісії, про грошові форми, купівельна спроможність яких не декларується державою.

Особливий інтерес у цьому становлять місцеві валюти, зокрема грошові форми системи LETS (*local exchange trading system*), яка у 1980-х роках була започаткована в Канаді, а згодом дістала поширення в Австралії, Франції,

Скандинавських та інших країнах. За оцінками Європейського центрального банку, нині в Європі налічується понад 100 місцевих валют. Один з прикладів цього – брістольський фунт, який, починаючи з серпня 2012 р., функціонує на території британського портового міста Брістоль [21, с. 153, 155]. Динамічно розвивається і процес автономної монетизації внутрікорпоративних відносин. Забезпечені ціннісними активами корпорацій, відповідні грошові сурогати клірингового типу набувають дедалі більшого поширення не лише у великих, але й у середніх за своїми параметрами корпораціях, насамперед у мережевих корпораціях горизонтального типу.

Зрозумілою є суть цього процесу. Мова йде, з одного боку, про специфічну визначеність довіри, на якій базується локальна стійкість місцевих та корпоративних грошей, а з іншого – про формування на їх основі додаткових механізмів ліквідності. Гроші самі собою не формують креативність; вони сприяють реалізації креативності, ексклюзивним носієм якої є людина і лише людина. Зростаюча самодостатність людини, зміцнення потенціалу її індивідуальності, свободи вибору та самодостоїнства докорінно змінюють логіку попиту на гроші: принцип “грошей завжди має бути мало” трансформується у принцип **“грошей повинно вистачати”**. Вся існуюча система грошових відносин розбудовує свої функціональні механізми за принципом “грошей мало”. Натомість економіка конвергенції настійно вимагає встановлення системних відносин за принципом “оптимальної достатності грошей” і відповідної трансформації додаткового потенціалу ліквідності у відтворювальні механізми соціоекономічної експансії. Існують переконливі докази того, що у перспективі траєкторія еволюції грошових відносин здійснюватиметься саме у цьому напрямі.

Мова йде про перспективи якісно нової матриці національних грошей, про гроші мережевої системи соціального капіталу, гроші як перетворену форму відповідного капіталу, його функціонального носія. Потенціал стабільності такого типу національних грошей, їх гранична стійкість і відповідна їй гранична корисність визначаються потенціалом дієздатності (креативності) сформованого у соціоекономічній системі соціального капіталу. Мається на увазі реалізація взаємозалежності: **відносини довіри – соціальний капітал – гроші як перетворена форма соціального капіталу**. Новою якістю грошей як перетвореної форми соціального капіталу є те, що, будучи заснованими на засадах довіри, вони, природно, акумулюють у собі й принципи конвергентних відносин. Звідси впливає основоположний методологічний висновок: гроші як атрибут соціального капіталу, інструмент комунікативного ринку за своєю суттю можуть бути лише грошима конвергентного типу.

Цією визначеністю зумовлюється якісно нова системна соціальність грошей. У запропонованій матриці гроші втрачають типову для конкурентного ринку “статусну” функцію (“я є тим, скільки маю грошей”); вони не можуть розглядатись як інструмент соціальної диференціації та соціального відчуження, лишатися конституюючим атрибутом соціально-економічної драбини, кодування соціальних розмежувань і соціальної ієрархії. Гроші конвер-

гентного ринку перестають бути для людини силою її деперсоніфікації, знецінення власного “Я”, девальвації людської індивідуальності. Як атрибут комунікативної (соціоцентристської) економіки гроші у новій якості перебирають на себе функцію суто технічного посередника конвергентних відносин – обміну інформації на інформацію, довіри на довіру. Нова філософія відповідної функціональної форми грошей утверджується на засадах відповідного посередництва.

Виходячи з нашого аналізу, ми можемо з високою мірою ймовірності визначити спрямованість еволюції та валютних відносин, логіку їх реформування. У цих передбаченнях ми враховуємо те, що нині домінантою розвитку світової економічної системи є не поглиблення централізації (пік якої вже залишився позаду), а децентралізація системних перетворень, посилення самодостатності суб'єктів світового ринку, утвердження на цій основі пріоритетності горизонтальних артикуляцій глобального простору, його неієрархічної гетерогенізації [22]. Це прогресивний процес, який не може заперечуватися. Він відбиває принципові відмінності постіндустріалізму від індустріальної глобалізації.

У відповідності з цими трансформаціями зусилля слід зосереджувати на пошуку ефективних механізмів не відновлення (як на цьому акцентується у багатьох дослідженнях, у тому числі й вітчизняних вчених) вертикальної уніфікації валютної системи, а її децентралізації. Не повернення назад до квазі-золотого стандарту, до принципів Бреттон-Вудса, а вдосконалення механізмів Ямайки – такою, на нашу думку, має бути концептуальна основа відповідних рішень. Логіка Ямайки – це логіка гетерогенізації валютних відносин, це принцип не моно-, а мультивалютних переваг, гнучких валютних курсів. Проблемність чинної системи валютних відносин полягає в неадекватності існуючого інструментарію реалізації відповідній логіці.

Зрозуміло, що матриця поглиблення горизонтальної рефлексивності валютних відносин зумовлює їх відчутне ускладнення. Однак це вже питання суто емпіричного порядку, прикладних рішень. Проблему оновлення механізмів валютних регулювань потрібно вирішувати не з повернутим назад, у бік Бреттон-Вудса, обличчям, а у площині новітніх визначень глобальних економічних, насамперед ринкових, перетворень. Реалізація цього вектора покликана забезпечити більшу гнучкість грошово-валютної системи, розширити її рефлексивний потенціал, адаптивні можливості. Механізми подолання системних суперечностей монетарних відносин, що продовжують накопичуватися і після кризи 2008–2009 рр., розміщуються у відповідній площині.

Ще раз хочемо зауважити, що основою зробленого нами аналізу є пошук наукових узагальнень, що ідентифікують перспективу. Йдеться про визначальну функцію економічної теорії, яка стосується і безпосередньо економіки. Економіка – це створення майбутнього. До того ж економіка, в тому числі й система ринкових відносин, це завжди більше, ніж те, що ми знаємо про неї. Наука зазвичай не встигає за її динамікою. Це загальновідомі істини. Еконо-

мічна теорія утверджується як інноваційна система знань лише тією мірою, якою вона зорієнтована на наукову інтерпретацію перспективи. Хотілося б, щоб зацікавлений читач враховував цю обставину, керувався нею.

Список використаної літератури

1. *Тоффлер Э.* Третья волна. — М. : АСТ, 2004. — 781 с.
2. *Иноземцев В.* За пределами экономического общества. — М. : Academia-Наука, 1998. — 614 с.
3. *Белл Д., Иноземцев В.* Эпоха разобщенности: Размышления о мире XXI века. — М. : Центр исследований постиндустриального общества, 2007. — 304 с.
4. *Гринберг Р.* Найти выход из мировоззренческого тупика // Мир перемен. — 2013. — № 1.
5. *Евстигнеева Л., Евстигнеев Р.* Экономика как синергетическая система. — М. : URSS, 2009. — 266 с.
6. *Фукуяма Ф.* Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию ; [пер. с англ.]. — М. : АСТ, 2004. — 736 с.
7. *Гальчинський А.* Принципи ноогенези в контексті вчення В. Вернадського // Економіка України. — 2010. — № 5. — С. 16–29.
8. *Гальчинський А.* Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань. — К. : Либідь, 2013. — 470 с.
9. *Сартр Ж.-П.* Экзистенциализм — это гуманизм / Сумерки богов. — М. : Политиздат, 1989. — С. 319–344.
10. *Рюс Ж.* Поступ сучасних ідей. — К. : Основи, 1998. — 669 с.
11. *Базилевич В., Ільїн В.* Метафізика економіки. — К. : Знання, 2007. — 718 с.
12. *Габермас Ю.* Постметафізичне мислення. — К. : Дух і літера, 2011. — 280 с.
13. *Кастельс М.* Інтернет-Галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу та суспільства. — К. : Ваклер, 2007. — 290 с.
14. *Фукуяма Ф.* Великий разрыв. — М. : АСТ, 2004. — 474 с.
15. *Михайловська О.* Синергетична парадигма розвитку світової економіки. — Чернівці : Місто, 2012. — 400 с.
16. *Булгаков С.* Философия хозяйства. — М. : Терра, 2008. — 352 с.
17. *Бодрияр Ж.* К критике политической экономии знака. — М. : Академический проект, 2007. — 335 с.
18. *Белл Д.* Социальные рамки информационного общества / Новая технологическая волна на Западе. — М. : Прогресс, 1988. — 330 с.
19. *Пригожин И.* Определено ли будущее? — Ижевск : Ин-т компьютерных исследований, 2005. — 240 с.
20. *Гальчинський А.* Гетерогенізація системи грошових відносин: парадигма перспективи // Вісник Національного банку України. — 2012. — № 7. — С. 4–10.
21. *Красильников О., Красильникова Е.* Внегосударственные денежные системы // Вопросы экономики. — 2013. — № 5. — С. 151–155.

22. Гальчинський А. Методологія аналізу економічної глобалізації // Економіка України. – 2009. – № 1. – С. 4–18.

References

1. Toffler A. *Tret'ya volna* [The Third Wave]. Moscow, AST, 2004 [in Russian].
2. Inozemtsev V. *Za Predelami Ekonomicheskogo Obshchestva* [Outside the Economic Society]. Moscow, Academia-Nauka, 1998 [in Russian].
3. Bell D., Inozemtsev V. *Epokha Razobshchennosti: Razmyshleniya o Mire XXI Veka* [Disconnection Epoch: Reflections about the World of the XXI-st Century]. Moscow, Center of Studies of Post-Industr. Soc., 2007 [in Russian].
4. Grinberg R. *Naiti vykhod iz mirovozzrencheskogo tupika* [To find an exit from the outlook dead end]. *Mir Peremen – World of Changes*, 2013, No. 1 [in Russian].
5. Evstigneeva L., Evstigneev R. *Ekonomika kak Sinergeticheskaya Sistema* [Economy as a Synergetic System]. Moscow, URSS, 2009 [in Russian].
6. Fukuyama F. *Doverie: Sotsial'nye Dobrodeteli i Put' k Prosvetaniyu* [Confidence: Social Virtues and Ways to Prosperity]. Moscow, AST, 2004 [in Russian].
7. Hal'chyns'ky A. *Pryntsyпы noogenezy v konteksti vchennya V. Vernads'kogo* [Principles of the noogenesis in the context of V. Vernadskyi's doctrine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2010, No. 5, pp. 16–29 [in Ukrainian].
8. Hal'chyns'ky A. *Politychna Nooekonomika: Nachala Onovlenoi Paradygmy Ekonomichnykh Znan'* [Political Nooeconomy: Foundations of a Renewed Paradigm of Economic Knowledge]. Kyiv, Lybid', 2013 [in Ukrainian].
9. Sartre J.-P. *Ekzistentsializm – eto gumanizm, v: Sumerki Bogov* [Existentialism is a Humanism, in: Twilight of Gods]. Moscow, Politizdat, 1989, pp. 319–344 [in Russian].
10. Russ J. *Postup Suchasnykh Idei* [La Marche des Idees Contemporaines]. Kyiv, Osnovy, 1998 [in Ukrainian].
11. Bazylevych V., Il'in V. *Metafizyka Ekonomiky* [Metaphysics of Economics]. Kyiv, Znannya, 2007 [in Ukrainian].
12. Habermas J. *Postmetafizychni Myslennya* [Postmetaphysical Thinking: Philosophical Essays]. Kyiv, Dukh i Litera, 2011 [in Ukrainian].
13. Castel's M. *Internet-Galaktyka. Mirkuvannya shchodo Internetu, Biznesu ta Suspil'stva* [Internet-Galaxy. Reflections on the Internet, Business and Society]. Kyiv, Vakler, 2007 [in Ukrainian].
14. Fukuyama F. *Velikii Razryv* [The Great Disruption]. Moscow, AST, 2004 [in Russian].
15. Mykhailovs'ka O. *Synergetychna Paradygma Rozvytku Svitovoi Ekonomiky* [The Synergetic Paradigm of Development of the World Economy]. Chernivtsi, Misto, 2012 [in Ukrainian].
16. Bulgakov S. *Filosofiya Khozyaistva* [Economy's Philosophy]. Moscow, Terra, 2008 [in Russian].
17. Bodrijar J. *K Kritike Politicheskoi Ekonomii Znaka* [For a Critique of the Political Economy of the Sign]. Moscow, Akad. Proekt, 2007 [in Russian].

18. Bell D. *Sotsial'nye ramki informatsionnogo obshchestva, v: Novaya Tekhnologicheskaya Volna na Zapade* [Social frame of an informational society, in: New Technological Wave in the West]. Moscow, Progress, 1988 [in Russian].

19. Prigogine I. *Opredeleno li Budushchee?* [Is future given?]. Izhevsk, Inst. Comput. Research., 2005 [in Russian].

20. Hal'chyns'ky A. *Geterogenizatsiya systemy groshovykh vidnosyn: paradygma perspektyvy* [Heterogenization of the system of monetary relations: the paradigm of a perspective]. *Visnyk Natsion. Banku Ukrainy — Bull. of the Nation. Bank of Ukraine*, 2012, No. 7, pp. 4–10 [in Ukrainian].

21. Krasil'nikov O., Krasil'nikova E. *Vnegosudarstvennye denezhnye sistemy* [Nongovernmental monetary systems]. *Voprosy Ekonomiki — Questions of Economy*, 2013, No. 5, pp. 151–155 [in Russian].

22. Hal'chyns'ky A. *Metodologiya analizu ekonomichnoi globalizatsii* [Methodology of the analysis of the economic globalization]. *Ekonomika Ukrainy — Economy of Ukraine*, 2009, No. 1, pp. 4–18 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 4 вересня 2013 р.
